

Pojem inovace v českém a anglickém diskurzu **Seminární práce pro kurz Inovace v české škole (podzim 2003)**

Pavel Brebera
<Pavel.Brebera@upce.cz>
Student doktorského studijního programu

1. Úvod

V debatách o stavu českého školství se především v souvislosti s tématem vzdělávací reformy velmi často operuje s termínem *inovace*. Do centra pozornosti je tak vynášen pojem, který na jednu stranu v rámci odborných i veřejných diskusí působí velice přitažlivě ve smyslu vnímané možnosti zařadit celé spektrum různorodých témat právě do kategorie *inovací*, na druhou stranu však pro své velké množství významových odstínů může tyto diskuse poněkud znesnadnit. Na základě uvedené charakteristiky lze očekávat, že se tak může dít nejen v ryze českém kontextu užívání tohoto pojmu a jeho synonym, ale též při čerpání ze zahraničních zdrojů, které operují právě s termínem *inovací* a jemu významově blízkými výrazy.

Cílem tohoto textu je pokusit se identifikovat některé významové a kontextuální odlišnosti, které jsou právě s pojmem *inovací* ve školství spojeny, a to jak v českém, tak i v anglickém diskurzu. V obou případech si tato diskuse neklade vyšší cíle než rovinu hledání možných významů konceptu *inovace* a bude probíhat primárně na základě zmapování tematicky relevantní literatury. U anglického diskurzu bude pojem *inovace* analyzován ze dvou úhlů pohledu, a to jednak jeho používání v kontextu přímo anglicky mluvících zemí, ale též z hlediska angličtiny jako nejpoužívanějšího prostředku mezinárodní komunikace. Užívání pojmu *inovace* a slov jemu významově blízkých bude analyzováno v rámci jednoho z veřejně přístupných materiálů publikovaných v rámci členských i kandidátských států Evropské unie, a to oficiálního katalogu studijních pobytů Socrates Arion 2003/2004, a to těch, které mají jako jednacím jazyk angličtinu.

Tuto jazykově zaměřenou diskusi tedy nelze začít jinak než uvedením latinského původu termínu *inovace*, kde slovo *innovare* znamená *obnovit* (dle Velký sociologický slovník, in Průcha 2001, s. 24). Kontexty užívání slov s tímto latinským základem jsou však třeba v rámci jediného sektoru, v tomto případě vzdělávání, rozhodně širší než pouhá *obnova*, což bude dokumentováno v následujícím textu.

2. Pojem inovace v českém diskurzu

Zmapování významových odstínů pojmu *inovace* používaných v českém prostředí je poměrně detailně provedeno v Průchově publikaci *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání* (2001). Průcha zde nabízí pohled na tuto problematiku ze strany některých předních českých odborníků (např. Rýdl, Skalková, Kořa, Spilková, aj.), či jejich slovenských kolegů (např. Petlák) a vedle toho nabízí také svůj vlastní náhled. Inovace ve smyslu *obnovení* jako výrazu nejbližšího latinskému základu *innovare* je zde demonstrována citací právě slovenského autora Petláka, který tvrdí, že v případě tzv. *inovací* „jde o obnovování určitých stránek školní edukace, které ve skutečnosti nejsou nové, byly zde již dříve, ovšem zůstaly nerealizovány a v současnosti se pouze jeví jako nové...V podstatě jde o renesanci mnohých idejí reformní pedagogiky.“ (Petlák in Průcha 2001, str. 24). Právě důraz na reformní pedagogiku a s ní spojená prezentace různých škol, označovaných za alternativní, je v Průchově publikaci prostředkem vymezování klíčových pojmů, mezi nimi i pojmu *inovací*. Diskuse možných

druhů chápání rozdílů mezi alternativními a *inovativními/inovujícími* školami však není cílem tohoto mapování termínu *inovace* a jeho synonym v rámci sektoru vzdělávání.

Jádrem pojmu *inovace* v českém kontextu se zdá být poněkud širší termín *změny* či *proměny*. S tímto termínem operuje nejen Průcha ve své vlastní definici *pedagogické inovace* jako „širšího repertoáru prostředků k edukačním změnám, kde je za prostředky nutno považovat všechny teoretické konstrukty (plány, vize, projekty), týkající se jak zásadních systémových změn (např. zavádění či zrušení víceletých gymnázií), tak dílčích změn (např. projektu elektronické učebnice ve vyučování fyziky)“ (Průcha 2001, str. 25), ale též již výše uvedení, Průchou citovaní autoři, ale i mnoho dalších, mimo jiné například Václavík (1997), operující s pojmem *proměna* českého školství v souvislosti s jeho vnější a vnitřní transformací po roce 1989, a samozřejmě též tvůrci *Bílé knihy*, ve které se termín *inovace* či *inovační* objevuje ve spojitosti s diskusí nutnosti *vnitřní proměny školy* (Bílá kniha, 41-42)

Z tohoto pohledu není překvapením, že například Rýdl (1999) označuje termín *inovativní školy* ve smyslu proměňující se školy za specificky český (Rýdl in Průcha 2001, str. 22). Specifikem termínu *inovace* v rámci českého školství se totiž zdá být fakt, že je povětšinou používán v souvislosti s formulacemi žádoucího stavu v rámci dokumentů vzdělávací politiky či „na teoretické úrovni úvah, koncepcí a postulátů“ (Průcha 2001, str. 25). Konkrétní charakteristiky *inovací* v rámci škol, které by byly podloženy konkrétními výzkumnými nálezy, se v českém prostředí vyskytují poměrně zřídka (např. Novotný 2003).

Vedle významu *změny/proměny* je v termínu *inovace* často zdůrazňován aspekt novosti, přesněji pak zavádění *nového prvku* právě jako prostředku žádoucí *změny* (dle definice Skalkové 1999, str. 73). Pojem *inovace* může být dále vnímán jako implicitní součást některých dalších termínů vyskytujících se v diskusích na téma českého školství, v jejichž rámci se operuje s výrazy uvádějícími konkrétní formu *změny* vždy ve specifickém kontextu, což může být například *změna kultury školy* (Jakubíková 1999, str. 75-76.), *řízení změn ve škole* (Švecová in Bacík et al. 1998, str. 216), nebo je tato *změna* naznačena za použití pojmů jiných, jako např. *společenské zviditelnění práce učitelů* (Podlahová 2001, str. 79), *rozvoj školy* (Pol et al. 2001), *modernizace* či *transformace*.

3. Pojem inovace v anglo-americkém pojetí

Stejně jako v případě předchozí debaty, týkající se výhradně českého prostředí, je třeba za účelem porovnání alespoň přibližných významových ekvivalentů pojmu *inovace* obou diskutovaných diskurzů přesáhnout latinský základ *innovare* a vyjít z obecnějšího konceptu *změny* (*change*), který je jak v češtině, tak v angličtině, poměrně hojně používán. Na jeho základě je pak nutné na pojem *inovace* v anglo-americkém pojetí uplatnit dvojí perspektivu.

První hledisko se týká skutečnosti, která je komentována i v českých pramenech (např. Průcha 1999), a to že *inovace* ve smyslu cílené *změny* se v anglo-americkém prostředí na rozdíl od kontextu českého školství opírá o poměrně důkladně propracovanou výzkumnou oblast, označovanou jako *school effectiveness and school improvement*. Tyto termíny již ve své podstatě naznačují aplikaci výsledků výzkumných šetření do školské praxe, což se od českého pojetí *inovace* ve smyslu vizí a proklamovaných principů, v nejkonkrétnější rovině pak snad jedině návrhů zlepšení, diametrálně odlišuje.

Na úrovni školy jako konkrétní instituce se pak taková plánovaná změna obvykle vyjadřuje jako úmysl *shaping school culture* (formování kultury školy), kdy jednotlivé kroky jsou určovány tzv. *action plans* (akčními plány – viz. Peterson, Deal 2002). Dalším výrazem naznačujícím cílenou změnu je pak *transforming school culture* (transformování, viz. Peterson, Deal 2002, Stolp, Smith, 1995, aj.) či *enhancing school culture* (zlepšení, zhodnocení, dle Fiore 2001). Podobně významově vymezené pojmy v českém kontextu

postupně pronikají i do českého vnímání změny realizované na úrovni konkrétní školy, a to jako *rozvoj školy* (této problematice se u nás věnují především Pol et al.) či *změna kultury školy* (např. Eger, Jakubíková)

Druhé hledisko se pak týká foneticky i tvarově české *inovaci* blízkého pojmu *innovation*, či adjektiva *innovative*. Tento termín se týká většinou zavádění konkrétních nových prvků do výuky díky iniciativě jednotlivých učitelů, kteří se ve svých aktivitách mohou spoléhat na podporu svých škol, ale i na orgány na úrovni regionu či centra (tj. ministerstva). Tento druh změny tedy není prezentován jako produkt izolovaných aktivit jednotlivých učitelů, ale spíše jako výsledek spolupráce více skupin participujících akterů vzdělávacího procesu. Např. Rea-Dickens&Germaine operují s termínem *innovation* ve smyslu plánované (*planned*) a řízené (*managed*) změny (*change*) při analýze vztahu *inovace* a evaluace s konkrétním příkladem procesu zavádění nové učebnice ve školách. Tento proces zahrnuje učitele a inspektory (jako iniciátory), ale bere v potaz i zpětnou vazbu ze strany žáků. (Rea-Dickens&Germaine 2000, str.8). Termín *innovative* se též často užívá ve spojitosti s realizací tzv. akčního výzkumu (*action research, classroom research*), který je v anglo-americkém prostředí velmi častým a jehož cílem je prostřednictvím cíleného zavádění změn vyprodukovat zlepšení konkrétního aspektu výuky v rámci specifických skupin studentů, ale může si klást i cíle v širším měřítku (viz. Bell 1989, str.7– příklad *action-research model for curriculum innovation in Scottish schools*, aj.). Takto nazíraná cílená produkce změn založená na principech realizace akčního výzkumu je implicitně vyjádřena i v některých publikacích anglo-americké produkce, které byly přeloženy i do češtiny, z nichž je výrazná např. Kyriacova kniha *Klíčové dovednosti učitele (Essential Teaching Skills)*, především její poslední část, týkající se sebereflexe učitele.

Velmi často je v souvislosti s plánovanou změnou používán též termín *development* (ve smyslu rozvoje či rozvíjení). Jeho užívání je však často matoucí, protože se objevuje jednak jako kategorie cílová, ale i jako zdůraznění procesuální stránky dosahování cílených změn.

4. Pojem inovace v anglickém diskurzu v mezinárodním kontextu na příkladu programů Evropské komise

Cílem předchozí diskuse bylo alespoň částečně identifikovat specifika náhledu na význam termínu *inovace* v českém a anglo-americkém diskurzu. Na základě výsledků předchozí diskuse se nyní zaměřím na to, jak jsou výše uvedené termíny prezentovány v aktuální nabídce studijních pobytů programu Socrates Arion, které jsou speciálně konstruovány pro odborníky ze sektoru vzdělávání za účelem sdílení zkušeností s implementací nových prvků na různých úrovních vzdělávacích systémů členských a kandidátských zemí EU. Navíc, na webových stránkách www.socrates.cz je jako upřesňující údaj přímo u hlavičky Arion/Naric přímo uvedeno – *Průzkum a inovace*.

Cílem obsahové analýzy zformulovaných témat a anotací jednotlivých studijních pobytů je ve zhuštěné podobě prezentovat, jak jsou pojem *inovace* a výrazy jemu významově blízké používány v anglickém diskurzu v mezinárodním kontextu, což bude realizováno prostřednictvím:

- a) kvantifikace těch termínů, které byly v jednotlivých významových odstínech v souvislosti s konceptem *inovace* diskutovány v předchozích částech textu, tj. především *innovation* a *improvement*, a stručné okomentování specifického kontextu jejich užívání
- b) výčtu dalších výrazů použitých ve významu cílených změn na různých úrovních vzdělávacích systémů zemí pořadajících pobyt v rámci programu Socrates Arion

a) *Innovation* nebo *improvement*?

- V oficiálně zformulovaných tématech (*themes* - celkem 25 témat), které jsou v katalogu vždy uvedeny i v anglickém jazyce (tj. u všech nabízených 221 pobytů), se termín *innovation/innovative* nevyskytl, zatímco *improvement* ve dvou z nich:
 - téma 10 – *Teaching profession – improving education and training for teachers and trainers*
 - téma 12 – *Language teaching – improving foreign language teaching*
- V názvech konkrétních studijních pobytů (tzv. *titles*) byly oba výrazy *innovation* a *improvement* již zastoupeny. Anglické názvy byly uvedeny u všech pobytů, u kterých byla prvním jednacím jazykem stanovena angličtina. *Improvement/improve/improving* se vyskytlo celkem v 6 případech, zatímco *innovation/innovative* 3x.
- Co se týče anotací těch studijních pobytů, které byly uvedeny v angličtině (z celkového počtu 221 nabízených pobytů byla anglická anotace v různém rozsahu uvedena u 192 z nich) se *innovation* (a odvozené tvary - *innovative*) objevilo ve 20 z nich, zatímco *improvement* (nebo *improve*) ve 22 případech (viz. příložená tabulka četností jejich použití u pobytů organizovaných jednotlivými zeměmi):

Země	<i>Innovation</i>	<i>Improvement</i>
Švédsko	1	1
Řecko	1	0
Litva	0	1
Itálie	2	3
Velká Británie	2	4
Nizozemí	3	0
Polsko	1	2
Španělsko	3	2
Česká republika	1	2
Rumunsko	1	0
Bulharsko	0	1
Německo	1	3
Slovensko	2	0
Francie	1	1
Slovinsko	0	1
Lotyšsko	0	1
Finsko	1	0

Ačkoli se na první pohled zdá, že se mezi jednotlivými zeměmi vyskytují jisté rozdíly v otázce volby užívání termínů *innovation* a *improvement*, nelze z tohoto přehledu vyvozovat žádné větší závěry. Například v rámci Nizozemí se zdá být v anglických anotacích důsledně užívaný pojem *innovation/innovative*, je však nutno dodat, že veškeré pobyty jsou v Nizozemí pořádány organizací Europees Platform, takže zde ve věci preferencí termínu *innovation* rozhodně nelze zobecňovat. Jistou roli zde může sehrát též konkrétní téma, u kterého jsou tyto pojmy používány, viz následující tabulka:

Téma	<i>Innovation</i>	<i>Improvement</i>
01 General study of education systems	2	1
02 Certification and assessment	0	2

03 Combating illiteracy	0	1
04 ICT in education	0	2
05 Education of disabled pupils	1	0
09 European dimension in education	0	1
10 The teaching profession	3	2
12 Language teaching	6	4
15 The heads of schools	0	2
16 The school	3	0
19 Violence and protection of children	1	0
20 Quality in education	2	7
25 The curriculum	2	0

- K těmto dvěma výčtům, týkajícím se výhradně termínů *innovation* a *improvement*, lze dodat ještě krátkou poznámku ohledně studijních pobytů organizovaných Českou republikou. Výše uvedené pojmy byly obsaženy v anotacích celkem tří ze šesti nabízených pobytů. Zajímavé je to, že některými z jejich organizátorů jsou právě výše citovaní odborníci, publikující u nás právě na téma *inovací*, tj.:
 - K.Rýdl – téma 12 – v anotaci české i anglické použito *innovative/inovativní*, ačkoli v oficiálním názvu tématu, definovaném v obecnější rovině je uvedeno *improving foreign language teaching*
 - L.Eger – téma 15 – v anotaci české i anglické použito *improvement/zlepšení*, oficiální titul (*title*) studijního pobytu zní *Innovation of Further Education for Headmasters*

b) *Další pojmy naznačující inovace ve smyslu cílených změn*

- Vedle pojmů *improvement* a *innovation* je daleko nejčastějším výrazem, používaným v anotacích studijních pobytů ARION, výraz *development* (*develop, developed*). Ten je však používán v různých významových odstínech, vyjadřujících jak cílový stav (většinou *developed*), tak i proces či prostředek dosažení nějakého stavu (např. *quality development*), takže v tomto případě by bylo vhodné pro analýzu tohoto pojmu uplatnit přístup založený na spolupráci více posuzovatelů.
- Na závěr bude uveden výčet těch výrazů, které mohou být vnímány jako synonyma pojmu inovace platná pro konkrétní kontext specifikovaný v anotacích jednotlivých studijních pobytů. Je nutno opět zdůraznit, že podrobné zpracování jejich role v anotacích by si žádalo důkladnější analýzu, nejlépe realizovanou týmem odborníků.

Těmito pojmy jsou:

innovation, innovative

improvement, improve

change

develop, development, developed

mission

transition

quality (development, improvement)

reform

new (concepts, methods, perspectives, roles, etc.)

raising (standards, achievement)

enhance, enhancement

increase

encourage

*promote
make effective
shaping*

Použitá literatura:

- ARION – Study Visits for Education Specialists, Catalogue 2003-2004.* [cit.2003-11-25].
Dostupný z: <URL:www.socrates.cz>
- BACÍK, F. et al.: *Kapitoly ze školského managementu.* Praha: PedF UK, 1998
- BELL, J.: *Doing Your Research Project.* Buckingham: Open University Press, 1996
- Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání.* Praha, Tauris 2001
- FIORE, D.J.: *Creating Connections for Better Schools. How Leaders Enhance School Culture.* Eye on Education, 2001
- JAKUBÍKOVÁ, D.: *Kultura škol.* In Eger, L., Jakubíková, D. (ed.): *Školský management I.* Plzeň: Západočeská univerzita, 1999, s. 71-86
- KYRIACOU, Ch.: *Klíčové dovednosti učitele.* Praha: Portál, 1996
- NOVOTNÝ, P.: *Inovativní učitelé v dnešní české škole.* . In *11.výroční konference ČAPV: Sborník referátů [CD-ROM].* Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2003
- PETERSON, K.D., DEAL, T.E.: *The Shaping School Culture Fieldbook.* San Francisco: Jossey-Bass, 2002
- PODLAHOVÁ, L.: *Společenské zviditelnění práce učitelů.* In Eger, L.(ed.): *Komunikace školy s veřejností.* Plzeň: Západočeská univerzita, 2001, s. 79-82
- POL, M. et al.: *Na čem stojí rozvoj české školy? (K významu jednotlivých prvků kultury školy).* Nitra, 2001
- PRŮCHA, J.: *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání.* Praha, Portál 2002
- REA-DICKENS, P., GERMAINE, K.: *Evaluation.* Oxford: OUP, 2000
- SKALKOVÁ, J.: *Obecná didaktika.* Praha: ISV 1999
- STOLP, S., SMITH, S.C.: *Transforming School Culture: stories, values & the leader's role.* University of Oregon: ERIC Clearinghouse on Educational Management, 1995
- VÁCLAVÍK, V.: *Cesta ke svobodné škole.* Hradec Králové: Líp, 1997